

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ПРОСТОРНО УРЕЂЕЊЕ ГРАДА ВАЉЕВА

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

Др Дејан Радовић

КАНДИДАТ:

Марија Николић 829/17

Београд, 2021. година

САДРЖАЈ

УВОД	3
1. ГРАД ВАЉЕВО	5
2. ПРИКАЗ И ОЦЕНА СТАЊА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА	6
2.1. ПРИРОДНИ СИСТЕМИ И РЕСУРСИ.....	6
2.1.1. Природни услови.....	6
2.1.2. Природни ресурси.....	9
2.2. СТАНОВНИШТВО, МРЕЖА НАСЕЉА И ЈАВНЕ СЛУЖБЕ	10
2.2.1. Становништво.....	10
2.2.2. Мрежа насеља.....	11
2.2.3. Јавне службе.....	12
2.3. ПРИВРЕДА И ТУРИЗАМ	14
2.3.1. Привреда	14
2.3.2. Туризам	15
2.4. САОБРАЋАЈ И ИНФРАСТРУКТУРНИ СИСТЕМИ.....	16
2.4.1. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура	16
2.4.2. Остали инфраструктурни системи.....	17
2.5. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.....	19
2.6. ЗАШТИТА ПРИРОДНИХ И НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА	20
3. ТЕНДЕНЦИЈЕ У ИЗГРАДЊИ И УРЕЂЕЊУ ПРОСТОРА	21
4. ПОТЕНЦИЈАЛИ И ОГРАНИЧЕЊА РАЗВОЈА	22
4.1. ПОТЕНЦИЈАЛИ	22
4.2. ОГРАНИЧЕЊА	24
4.3. СТАНОВНИШТВО, МРЕЖА НАСЕЉА И ЈАВНЕ СЛУЖБЕ	25
4.4. ПРИВРЕДА И ТУРИЗАМ	27
4.5. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	28
5. ОПШТИ ЦИЉЕВИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА.....	29
ЗАКЉУЧАК.....	31
ЛИТЕРАТУРА	32

УВОД

Просторно планирање, односно сам чин припреме просторног плана, значи припрему стручне подлоге за доношење исправних и координираних одлука у погледу коришћења датог простора. То значи дефинисање правила, принципа или прописа који ће омогућити да се планиране акције у простору изводе у складу са показатељима јавног интереса, или обрнуто, да се изводе тако да не угрозе бројне појединачне интересе. Слободно можемо рећи да је планирање изазов за обликовање боље будућности. То је целовито размишљање унапред, којим се побољшава поузданост одлучивања. Њиме се предвиђају развојни процеси у ближој или даљој будућности, са циљем да се изненађења сведу на што мању меру.

Планирање као делатност обухвата значајне активности, којима се врши утицај на развој и функције друштва, односно система, у целини. Условљено је степеном развоја и прогреса науке, технике и технологије, као и степеном развоја производних снага и производних односа у датим оквирима односа у области друштвене надградње. Дефинише се и као, од стране организованог друштва, свесно систематско управљање одређеним циљевима и задацима ради убрзаног развоја и подизања животног стандарда становништва. Задаци планирања произилазе из утврђених циљева и представљају њихову конкретизацију. Са аспекта предмета планирања, разликујемо:

- привредно/економско планирање;
- друштвено/социјално планирање;
- одбрамбено планирање;
- просторно планирање и
- планирање у области заштите животне средине.

Најзад, долазимо до питања шта је просторно планирање?

Заједнички појам и термин просторно планирање се односи на метод којим јавни сектор утиче на будућу дистрибуцију активности у простору, са циљем обезбеђивања рационалне територијалне организације намене земљишта и веза (комуникација) међу њима, како би се обезбедила равнотежа захтева за развојем са заштитом средине и постизањем социјалних и економских циљева. Просторно планирање обухвата мере за

координацију просторних утицаја других секторских политика како би се постигла уједначенија дистрибуција економског развоја међу регионима и како би било регулисано питање намене земљишта и замена имовине.

Просторни план се бави просторним уређењем укупног простора, односно територија. Потреба планираног уређивања укупног простора изазвана је његовим интензивним коришћењем и спознајом о томе. У наставку рада, приказаћемо просторно уређење града Ваљева.

Просторни план града Ваљева обухвата територију површине 905 km² у његовим административним границама. Град Ваљево се налази у северозападном делу централне Србије. Границе општине су географски јасно дефинисане, на северу источним обронцима планине Влашић и горњим током реке Уб, на западу и југу врховима Ваљевских планина са Колубарском котлином у централном делу, која је отворена према истоку.

Град Ваљево представља природну географску целину, економски повезан простор који поседује изграђену комуникацију међу 78 насељених места, са Ваљевом као урбаним насељем градског типа, које представља гравитациони, просторни, економски и историјски центар и значајан генератор многих ресурса не само западне, већ и територије целе Србије.

1. ГРАД ВАЉЕВО

Ваљево се налази у западној Србији на непуних 100 km југозападно од Београда. Градско језгро смештено је у котлини кроз коју протиче река Колубара. Ваљево спада међу већа и развијенија насеља у Србији.

Према попису из 2011. године, на територији града живи 90. 312 становника. Ваљево се налази на просечној надморској висини од 185 метара. Током историје српског народа Ваљевци су често имали истакнуту улогу у покретима за национално ослобођење, али, поред војсковођа и народних вођа, знатан је и број значајних књижевника, уметника и научника пореклом из Ваљева.¹

Истовремено, Ваљево се сврстава и међу најстарија градска насеља Србије. Име Ваљево се по први пут среће у једном документу сачуваном у Хисторијском архиву у Дубровнику, а датираном на 1393. годину. Од тада насеље има преко шест стотина година потврђеног континуираног постојања. Ваљево има повољан географски положај који се огледа у близини више важних саобраћајница, као што су Ибарска магистрала и пруга Београд – Бар. Такође, Ваљево се налази на мање од 100 км од Београда, главног града Србије.²

Слика 1. – Град Ваљево

У Ваљеву настаје река Колубара која настаје од река Јабланице и Обнице. У Колубару се, на територији Ваљева, такође уливају реке Љубостиња и Градац. У Петници,

¹ <https://www.valjevo.rs/>

² Ранковић, З., *Град Ваљево*, „Колубара“, Ваљево: 2011.

на 5 km од Ваљева, налазе се отворени базени и терени за мале спортове, као и вештачко језеро на реци Поцибрави — стециште купача и риболоваца.

2. ПРИКАЗ И ОЦЕНА СТАЊА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА

2.1. ПРИРОДНИ СИСТЕМИ И РЕСУРСИ

2.1.1. Природни услови

Подручје града Ваљева има низијске и брдско – планинске карактеристике, с тим да преовлађују терени између 200 и 600 m надморске висине (око 70% укупне територије). Најнижа тачка је у котлинском делу реке Колубаре (око 130 m надморске висине), а највиша је врх Мали Повлен на планини Повлен са 1.347 m надморске висине.³

Природне целине обухватају морфолошке и сливне површине града. Морфолошке целине чине планинско подручје, подгорина и долињско подручје. Планинско подручје обухвата северни део масива Ваљевских планина (Маљен, Повлен, Јабланик и Медведник), планински гребен на југу, границе општина Мионица и Пожега на истоку и Осечина и Љубовија на западу. Планинско подручје покрива око 228 km² или 25,2% укупне територије. Долињско подручје обухвата средњи ток Колубаре и Уба и уоквирено је ниским побрђем на југу и западу, границом општине Мионица на истоку, Коцељева и Уба на северу. Долињско подручје покрива око 186 km² или 20,6% територије града.

Подручје града Ваљева подељено је мрежом долина, котлина и клисура које највећим делом припадају сливу Колубаре, а мањим делом сливовима Дрине и Моравице. Сливно подручје Колубаре обухвата део слива реке Колубаре, Градца и Уба, као и цело подручје сливова Јабланице и Обнице. Сливно подручје Дрине обухвата део слива Завојштице, док сливно подручје Моравице обухвата сливова потока (Таор) на југозападним обронцима ваљевских планина.⁴

Велика рашчлањеност терена, нарочито у планинском делу, условила је сложену структуру површина према нагибу. Терени са нагибом до 5% захватају велики део (око 45%)

³ <https://www.valjevo.rs/>

⁴ Ранковић, З., *Град Ваљево*, „Колубара“, Ваљево: 2011.

града. То је подручје алувијалне равни Колубаре и тераса на странама долина, посебно у северном и источном делу града, али и виших тераса и површи, као што је простор Лелићког краста. Терени са нагибима од 5% до 10% заузимају око 24% подручја града и простиру се у западном делу и нижим брежуљкастим подручјем развођа Колубаре и Уба, а у планинском подручју на Дивчибарама, у околини насеља Бачевци, Горње и Доње Лесковице, Стубо и сл. Нагиби терена преко 30% имају најмање учешће.

На основу микро-рејонизације сеизмичких активности подручје града се налази у шестој, седмој и осмој зони интензитета земљотреса. Највећи, северни и западни део, који заузима око 45% подручја града, налази се у зони седмој зони интензитета земљотреса. На подручју града ерозијом је нападнуто око 70% површине. Углавном је заступљена ерозија III, IV и V категорије, тј. осредњи и слаби процеси ерозије (84,2%), док је у горњим токовима река Јабланице, Сушице и Градца заступљена и I категорија ерозије – ексцесивна.

Највећи део подручја града Ваљева чине земљишта I – IV бонитетне класе (70,2%), тако да преовлађује обрадиво земљиште. Земљиште I и II бонитетне класе заузима ниско котлинско подручје Колубаре и њених левих притока (Рабас и Буковица), малих нагиба, на коме су се формирала највећа насеља. Земљишта V – VIII бонитетне класе обухватају око 30% укупних површина и простиру се на теренима с већим нагибима у планинском подручју, које је дисецирано бројним речним долинама клисурастог и кањонског карактера.

Прелазна годишња доба одликују се променљивошћу времена, са топлијом јесени од пролећа, док је лети услед померања субтропског појаса високог притиска према северу, подручје Ваљева често под утицајем тзв. Азорског антициклона, са доста стабилним временским приликама и повременим краћим пљусковима локалног карактера. Зими су временске прилике под утицајем циклонске активности са Атлантског океана и Средоземног мора, као и зимског тзв. Сибирског антициклона. Клима овог подручја је пријатна за човека, јер нема већих колебања ниједног климатског елемента.

На основу геолошког састава и стабилности терена утврђена су четири геотехничка рејона на подручју града⁵:

⁵ Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 2013.

- ✓ геотехнички рејон 1 – заузима средишњи простор града тј. најнижи део Колубарске котлине површине око 38 km² (око 4% подручја града), са одликама равничарског терена нагиба до 5%, просечне надморске висине 150 m, ниским и неравномерним протицајима на рекама, ниским теренима угроженим поплавним таласом и незнатним нестабилностима терена;
- ✓ геотехнички рејон 2 – заузима простор северно и јужно од рејона 1, обухватајући долине и међуречје притока реке Колубаре, површине око 172 km² (око 19% територије града), с одликама ниског побрђа преовлађујућег нагиба до 5% и локално заступљеним нагибима до 10%, надморске висине између 150 и 350 m, карактеристичним процесима денудације, јаружења, распадања и клижења на бројним локацијама ограничених димензија;
- ✓ геотехнички рејон 3 – заузима највећи део простора града (око 560 km², тј. 62%), северно, западно и јужно од ваљевске котлине, са висинским зонама од 350 до 800 m надморске висине, тако да је терен у северном делу брежуљкаст, у јужном брдовит и планински, са нагибима до 5% и преко 30%, изданима воде на великој дубини, знатне снаге и капацитета, површинским водотоцима бујичног карактера, најзаступљенијом IV бонитетном класом земљишта, терен је угрожен разним облицима ерозије, распадањем, спирањем и линијском ерозијом поготово у вишим деловима, нестабилности терена и активних клизања готово да нема и
- ✓ геотехнички рејон 4 – обухвата крајњи југозападни, јужни и југоисточни део подручја града од око 135 km² или 15% укупне површине, са одликама брдовитог терена нагиба углавном између 20% и 30 %, изузев подручја Дивчибарске висоравни, просечне надморске висине између 700 – 800 m надморске висине, северним и јужним експозицијама, развијеним различитим облицима ерозије, великим и дубоким клизиштима, мрежом мањих водених токова углавном бујичног карактера, у југозападном делу преовлађује земљишта V бонитетне класе, а у јужном и југоисточном се смењују VI-VIII бонитетна класа.

2.1.2. Природни ресурси

Пољопривредно земљиште (57.786 ha) обухвата око 64% подручја града. Одликује се релативно ниском просечном заступљеношћу ораничних површина (52,2%), односно високом – воћњака (14%), ливада (16,4%) и пашњака (17,4%), уз велику просторну диференцијацију која је, углавном, усклађена с природним погодностима и ограничењима.

Шуме на територији града Ваљево припадају Подрињско–колубарском шумском подручју. Укупна површина шума и шумских култура на подручју града Ваљева износи 27.227 ha. Степен шумовитости је 30%, што је испод оптималне од 34% за Колубарски округ. Остварено је око 0,3 ha површине шума по становнику. У укупној површини државне шуме покривају 27% (7.343 ha), а приватне 73% (19.884 ha).

Површинске воде на подручју слива Колубаре су веома оскудне, са изразитом временском неравномерношћу, највећом у Србији, са краткотрајним поводњима и врло дугим маловодним периодима, што је веома неповољно са гледишта могућности захватања воде из водотока. Подземне воде на сливу се због скромних капацитета могу користити само за потребе појединих мањих локалних сеоских водовода. Једино су значајније воде карстних врела. За све водотоке на подручју града, али и на низводном току Колубаре, Водопривредном основом Републике Србије прописане су високе класе квалитета. Реке у изворишним деловима слива треба да се одржавају у I и II класи квалитета.

Од минералних сировина на подручју града су заступљеније неметаличне минералне сировине, и то: кварцни песак, кречњаци, украсни камен (у оквиру дијабаз-рожначке формације на падинама Маљена и Повлена - локалитет Дебело Брдо и Букови), цементни лапорци, дијабаз, доломит (у долини реке Јабланице), магнезит и битуминозни шкриљци. На подручју Просторног плана⁶ до сада нису пронађена лежишта нафте и природног гаса. Детаљна геолошка истраживања нафте и гаса на овом подручју спроведена су у склопу Пројекта геолошких истраживања нафте и гаса на територији Србије јужно од Саве и Дунава у периоду од 2010. до 2020 године.

⁶ Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 2013.

Досадашња геолошка истраживања показала су да се геотермални извори налазе у Петници, у алувијалној равни речице Бања, на локалитету у селу Пауне код Петнице и на локалитету „Млаквa” у Грабовици. Главни геотермални потенцијали су око Ваљева, Белошевца, Попучака, Диваца и даље према Мионици и Љигу на простору површине око 200 km², на дубини од 400-700 m (очекивана температура вода од 30-35°C).

2.2. СТАНОВНИШТВО, МРЕЖА НАСЕЉА И ЈАВНЕ СЛУЖБЕ

2.2.1. Становништво

Према Попису 2011. године на подручју града Ваљева живи 90.312 становника. Популациони раст у периоду 1948 – 2011. године (индекс 128,2) нешто је виши од просека за Централну Србију (индекс 126,5). Истовремено, Колубарски округ бележи опадање броја становника (индекс 90,6; стопа – 1,5%). Посматрано по међупописним периодима пораст броја становника на подручју града Ваљева био је слабијег интензитета, а у последњем међупописном периоду (2002-2011) број становника се смањило за 6.449 становника.⁷

Промене у броју становника одликују се изразитом просторном диференцијацијом у динамици и размештају, што се одражава на свеукупне просторно-демографске односе, а посебно на обележја демографског развоја руралних простора. Раст броја становника бележе само административни центар/градско насеље Ваљево и приградска насеља, док је у сеоским насељима евидентно опадање. Број становника урбаног центра расте све до 2002. године, интензивно до 1980-тих година, а у последњој деценији број становника се смањило са 61.035 у 2002. на 58.932 лица у 2011. година. У приградским насељима број становника се повећао са 6.912 у 1948. на 10.150 у 2011. години. Такође, у последњој деценији пораст броја становника бележе само приградска насеља (Петница, Белошевац, Горић, Бујачић, Рађево Село, Седларе и незнатно Дегурић и Јасеница) и села Јазовик, Рабас и Близоње.⁸

Број домаћинства се у периоду 1948-2011. година повећао са 15.037 на око 31.500. Просечно домаћинство има 2,9 чланова, а према структури око половине (46,6%) чине

⁷ Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2011. године, Републички завод за статистику, Београд, 2013.

⁸ Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991. године, Републички завод за статистику, Београд, 1995.

четворочлана и двочлана домаћинства. У селима је евидентан пораст самачких и двочланих домаћинстава (50,9%). Промене у плодности и смртности становништва довеле су до значајних преусмеравања трендова у природном прираштају – од нивоа веома ниског (стопа 2,9‰ у периоду 1981-1990) до негативног у последњем међупописном периоду (-2.7‰).⁹

Истовремено, тренд погоршања израженији је у демографском билансу мањих насеља. По Попису 2011. године жене су у односу на мушкарце бројније (51,1% : 48,9%), и у градским и у приградским насељима, а у сеоским насељима жена је мање од мушкараца (49,3% : 50,7%). У погледу старосног састава младо становништво (до 19 година) заступљено је са 18,2%, млађе средовечно становништво (20-39 година) са 25,9%, старије средовечно (40-64 године) са 37,9%, а сваки шести становник (18,0%) био је старији од 65 година.

Промене у економској структури становништва резултирале су повећањем непољопривредног становништва на преко 90% (75% у сеоским насељима) у 2002. години, са релативно ниским стопама активности (око 49%) и високим учешћем издржаваних лица (око 32%). Такође, стопе активности су ниже код градске (47%) у односу на сеоску популацију (53,6%). Образовна структура становништва је неповољна. У 2002. години без школе и са непотпуном основном школом било је око 24% становништва са 15 и више година (у градским 11%, приградским 28% и у сеоским насељима 53%). Становништво са вишим и високим образовањем (око 10%) концентрисано је у аминистративном/градском центру, где један на седам одраслих становника има више или високо образовање.

2.2.2. Мрежа насеља

На подручју града Ваљево изражено је повећања удела малих насеља у мрежи насеља и слаба доступност сеоског подручја, услед лошег стања локалних путева, као и ширење урбаног центра, агломерирањем/концентрацијом становништва, активности и функција у његовој периурбаној зони, дуж државних и других улазно-излазних путних праваца.¹⁰ Највећи број насеља налази се у висинском појасу од 200-500м надморске висине (59 од 78 насеља, или око 75%). У све три природне целине и свим висинским појасевима

⁹ Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2011. године, Републички завод за статистику, Београд, 2013.

¹⁰ Ранковић, З., Град Ваљево, „Колубара“, Ваљево: 2011.

доминантно је заступљен разбијени тип сеоских насеља. Тенденција редуковања/смањења функција Ваљева у секундарном сектору, недовољна развијеност терцијарног и, нарочито, кварталног сектора, затим развојних, истраживачко-иновативних, информатичких, финансијских и других институција могу довести у питање регионални значај Ваљева. Уколико Ваљево не ојача своје привредне функције, може се очекивати да ће са изградњом аутопута ка Јужном Јадрану попримити улогу секундарног (спољнег/периферног) субцентра београдске агломерације. Дневном урбаном систему Ваљева, од 20.679 запослених, мигрира 2.727 дневних миграната (око 13% укупног броја запослених,) из 156 насеља, претежно са подручја града Ваљева и општине Мионица.¹¹

Према степену социоекономске трансформације становништва удео насеља са различитим степеном урбанитета у истом периоду се удвостручио са 14 (18%) на 32 (41%). У погледу организације, уређења, начина изградње и уклапања насеља и грађевинских целина у пејзаж, поред урбаног центра, врло мало је насеља са одликама урбаног (3) или зачезима урбаног начина изградње и уређења простора (6), у односу на број насеља без тих одлика, са израженом дезорганизацијом и дерегулацијом простора (10), или у односу на број сеоских насеља са очуваном организацијом атара и насеља и традиционалним начином изградње и уређења парцела пољопривредних домаћинстава (око 60).¹²

2.2.3. Јавне службе

 Предшколска заштита деце – услуге дечјих вртића обезбеђене су само у Ваљеву, Ваљевској Каменици и Бранковини. Објекти задовољавају комуналне стандарде (вода, канализација, грејање, клозети). Према подацима из 2010. године у целодневном боравку је било 1.628 деце, док 361 дете није примљено због попуњености капацитета, а исто толико деце је било на листи чекања. Обавезни предшколски разреди су организовани при основним школама.

¹¹ Чарнојевић, В., *Генерални урбанистички план града Ваљева*, ЈП „Дирекција за урбанизам, г. земљиште, путеве и изградњу Ваљева, Ваљево: 2013.

¹² *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2011. године*, Републички завод за статистику, Београд, 2013.

- Основно образовање** – организовано је у 55 основне школе, од тога 13 матичних осморазредних школа, 2 подручне осморазредне и 40 подручних четвороразредних у сеоским насељима. Недостатак школског простора и овде је као и у целој Србији, решен организовањем наставе у две смене. Све градске школе раде у две смене. Неколико сеоских школа у свом саставу има и стан за учитеља. Такође, школе имају организован превоз за ученике старијих разреда (5-8 разред) којима је та услуга потребна због удаљености до места становања.
- Средње образовање** – на подручју града Ваљева ради пет средњих школа. Зграде су релативно добро опремљене (учионице, кабинети, спортске сале), са одговарајућом инфраструктуром. У оквиру Пољопривредне школе, 2009. године обновљен је дом ученика. За смештај у дом могу конкурисати сви редовни ученици средњих школа у Ваљеву.
- Више и високе школе** – у Ваљеву ради Висока пословна школа струковних студија, а последњих година отворено је и неколико одељења факултета из Београда.
- Здравствена заштита** – примарна здравствена заштита организована је у оквиру Дома здравља у Ваљеву, 16 амбуланти, од тога 12 у сеоским насељима. Две амбуланте (у В. Каменици и Поћутама) имају сталног лекара, а у осталим лекар долази једном недељно. Од 2011. године обновљена је здравствена акција „Медицинско село“ у оквиру које се обављају општи и специјалистички прегледи, присутне су и мобилне екипе кућне неге за непокретне у домаћинствима, пружају се лабораторијске и апотекарске услуге. Социјална заштита је организована преко Центра за социјални рад у Ваљеву. Према подацима за 2010. годину, социјалну помоћ је користило 1.472 малолетних и 2.020 пунолетних лица.¹³
- Објекти културе** – концентрисани су у Ваљеву. Домови културе у осталим насељима су ван функције, а самосталне библиотеке постоје само у два насеља (В. Каменица и Бранковина).

¹³ Чарнојевић, В., *Генерални урбанистички план града Ваљева*, ЈП „Дирекција за урбанизам, г. земљиште, путеве и изградњу Ваљева, Ваљево: 2013.

- ✚ **Објекти физичке културе** – (20 спортских терена и два објекта) дисперзно су размештени у 17 насеља на сеоском подручју, тако да су доступнији у односу на остале јавне службе на подручју града Ваљева.

2.3. ПРИВРЕДА И ТУРИЗАМ

2.3.1. Привреда

Криза деведесетих година 20-ог века, потом транзицијска рецесија, дугогодишња изолација са светског тржишта, дугорочно дезинвестирање и значајно технолошко заостајање привреде и светска економска и финансијска криза проузроковала је нови пад привредне активности на планском подручју. Упркос томе, очувана је конкурентност водећих сектора привреде, посебно појединачних успешних предузећа. Према степену развијености, град Ваљево припада другој групи локалних самоуправа чији је степен развијености 80-100% републичког просека (8. место од 33 општине у овој групи). Међу најзначајнијим структурним проблемима ваљевске привреде налазе се незапосленост, релативно низак ниво конкурентности укупне привреде и појединих сектора и релативно слаби ефекти транзицијске трансформације, односно приватизације предузећа. Стечај, банкротство дела великих индустријских система (Србијанка, Стефил, Крушик-Фабрика машина и опреме, Арматуре и др.), незавршено реструктурирање и снажан процес деиндустријализације утицао је на велики пад индустријске запослености, пад БДП-а и допринео је продубљавању економско-социјалне и територијалне поларизације унутар подручја града и региона.¹⁴

Град Ваљево одликује надпросечан регионални значај према индустријској развијености, мерено на основу локацијског квоцијента ($LQ=1,8$), што указује да је индустрија главна привредна грана. На подручју града у периоду 1990-2011. године евидентан је пад укупне запослености са 29.654 на 27.420, тј. за 7,5%. У истом периоду индустријска запосленост је драстично смањена, за око 43%, тј. са 14.988 радника на 6.496 радника.

¹⁴ Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 2013.

Снажан процес деиндустријализације произашао је из недовољно конкурентне и нетрансформисане структуре, спорости реструктурирања и приватизације предузећа. Упркос томе, подручје Ваљево има надпросечну стопу запослености (43,5%) у односу на републички просек (35,3%). У структури запослености на подручју града Ваљево секундарни сектор учествује са 27,7% уз доминацију сектора услуга са 71,4%. У укупној запослености доминира комплекс прерађивачке индустрије (21,7% или 6.442 запослених), трговина (5%), здравство и социјални рад (7,1%), образовање (5,4%), саобраћај и складиштење (3,1%), грађевинарство (4%), државна управа (3,2%), производња електричне енергије и гаса (1,2%), активности са некретнинама (0,2%), и др. Најмањи удео у укупној запослености имају пољопривреда, рибарство, шумарство и водопривреда (0,7%), сектори смештаја и исхране - хотела и ресторана (1%), финансијско посредовање (0,6%), вађење руда (0,1%). Ваљево има подпросечне зараде по запосленом – у новембру 2011. године (нето 31.913 динара) или 83,2% просека Србије (38.363 динара). На подручју града Ваљево 31.12.2009. године било је 7.766 незапослених лица, са стопом незапослености (9,7%) нижом од републичког просека (16,3%).

2.3.2. Туризам

И поред значајних туристичких ресурса и потенцијала за развој приоритетне туристичке дестинације Ваљевске и Подрињске планине са Дрином, туризам на територији града још увек је недовољно развијен. Према Мастер плану одрживог развоја руралног туризма у Србији, подручје града је 2010. године располагало са 70 различитих смештајних капацитета (категорисаних и некатегорисаних) и са 2.547 лежаја.¹⁵

У Туристичком центру Дивчибаре постављене су три жичаре и уређено је пет ски-стаза, од којих три за децу и почетнике. Реконструисани су и модернизовани хотели и одмаралишта, изграђени мањи смештајни капацитети и активирани викенд куће. Према подацима Туристичке организације Ваљево, Туристички центар Дивчибаре располаже са 1.927 лежаја (или 76% укупног броја лежаја), од тога 1.528 у хотелима и 399 у приватном смештају свих категорија. Остварени доласци туриста на подручју града у 2010. години (38.708) виши су у односу на 2009., али нижи у односу на 2008. годину (42.226), док доласци страних туриста имају тренд пораста. Број ноћења у 2010. години (139.569) нижи је у односу

¹⁵ <http://tov.rs/>

на период 2009-2007. године, али је порастао број ноћења страних туриста у односу на овај период (9.541).

Јаки су интереси и иницијативе за заштиту животне средине и одрживи развој туристичко-рекреативних активности као потенцијалне покретаче привредног и руралног развоја, унапређење живљења на селу и стварање услова за рекреацију и одмор становништва града Ваљева и окружења. Носиоци промоције туризма, координације понуде и потражње и културно-едукативне делатности у туризму су: Удружење домаћина Ваљева, Еколошко бицикличко друштво „Green bike“, Гљиварско друштво Ваљево, Авантуристичко удружење „Wild Serbia“, Удружење за унапређење и очување традиционалних заната и културне баштине „Тешњарска ризница“, ЈП Ваљево-турист (са профитним центром Ваљево који обухвата туристичко информативни центар, водичку службу и др., као и са информативним центрима Дивчибаре и Бранковина).¹⁶

2.4. САОБРАЋАЈ И ИНФРАСТРУКТУРНИ СИСТЕМИ

2.4.1. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура

На подручју града Ваљево заступљена су два вида саобраћајних система – друмски и железнички. На овом простору укрштају се два значајна државна пута I реда (ДП I), који имају централну позицију у путној мрежи западног дела средишње Србије: ДП I бр. 4, са правцем пружања запад-исток, Лозница – Ваљево – Лајковац – веза са Ибарском магистралом; и ДП I бр. 21, са правцем пружања север-југ, Шабац – Ваљево – Ужице – веза са Црном Гором.¹⁷

Укупна дужина основне путне мреже износи 499 km, од тога државних путева I реда 90 km (18%), државних путева II реда 172 km (34,5%) и општинских путева 237 km (47,5%). Дужина остале путне мреже (улица у насељима, некатегорисаних и шумских путева) износи 405 km. Дужина и густина путне мреже двоструко су већи од просека за Републику Србију. Основна путна мрежа је највећим делом изграђена са савременим коловозом (100% ДП I,

¹⁶ <http://tov.rs/>

¹⁷ Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 2013.

88% ДП II и 72% општинских путева). Степен моторизације је изнад просека за Републику, посебно у урбаном центру, док је знатно мањи, али задовољавајући на сеоском подручју.¹⁸

Град је повезан са железничком мрежом Републике магистралном електрифицираном железничком пругом Београд – Бар, али је превоз путника и робе у железничком саобраћају веома мали. На територији града налази се аеродром Дивци-Ваљево (референтна тачка 440 17' 52,7" N 200 01' 17,61" E), који се користи за спортске намене.¹⁹

2.4.2. Остали инфраструктурни системи

Водна инфраструктура – на подручју града различито је стање у области снабдевања насеља водом. Ваљевски водовод је након изградње новог постројења за пречишћавање воде (даље: ППВ) „Пећине“ и новог контра резервоара „Гајина“ постао један од најбољих водовода Србије, са одличним квалитетом воде. Након изградње новог ППВ на Дивчибарама, увођењем реверсне осмозе решен је горући проблем квалитета воде у том водоводу. Сеоска насеља имају, веће или мање, проблеме у снабдевању водом. Већина локалних водовода захтева реконструкцију. Стање санитације насеља варира – од врло добре санитације, која се остварује у Ваљеву после реконструкције градског канализационог система, до веома лоше санитације у селима и приградским насељима. Осим делова насеља Седлари и Д. Грабовица, остала насеља немају канализациони систем. Мањи део домаћинства има септичке јаме (веома ретко прописаног квалитета), док се већина отпадних вода одстрањује потпуно неконтролисано (изливањем у мање водотокове). Заштита од поплава на подручју града обављана је реализацијом тзв. пасивних хидротехничких линијских система – регулацијом река, са уређењем мајор и минор корита. На подручју урбаног центра радови на уређењу водотока имали су карактер тзв. урбане регулације.

Енергетска инфраструктура – на подручју града једини енергетски потенцијали су уљни шкриљци, обновљиви извори енергије и хидропотенцијал малих хидроелектрана.

¹⁸ Чарнојевић, В., *Генерални урбанистички план града Ваљева*, ЈП „Дирекција за урбанизам, г. земљиште, путеве и изградњу Ваљево, Ваљево: 2013.

¹⁹ Чарнојевић, В., *Генерални урбанистички план града Ваљева*, ЈП „Дирекција за урбанизам, г. земљиште, путеве и изградњу Ваљево, Ваљево: 2013.

Просечна дневна сума дозрачене енергије глобалног сунчевог зрачења на подручју града износи око 3.8 kWh/m²/дан, односно у просеку око 1400 kWh/m² год. Биомаса представља значајан енергетски потенцијал који се данас користи највећим делом некомерцијално. Геотермални извори налазе се у Петници, у алувијалној равни речице Бања, на локалитету у селу Пауне код Петнице и на локалитету “Млаква” у Грабовици. Децентрализована производња електричне енергије на планинском подручју града може се реализовати на више локација за мале хидроелектране снаге од 130 kW до 3,5 MW. Подручје града упућено је на снабдевање електричном енергијом и горивом из енергетског система Србије. И поред централизованог система снабдевања топлотном енергијом у Ваљеву, проблем је што се на градском подручју налази 11 топлана и већи број блоковских и других котларница, тако да систем није рационалан у погледу одржавања и сигурности снабдевања потрошача. Ваљево представља значајан електроенергетски чвор и регионални центар у Републици. Преко Ваљева су изграђени далеководи 220 kV на правцу ТС Бајина Башта-Ваљево-Обреновац, далеководи 110 kV који повезују ТС Пожега са ТС Ваљево и ТС Ваљево са ТС Зворник и ТС Колубара, као и већи број далековода 35 kV.

Телекомуникациона инфраструктура фиксне јавне мреже – на подручју града је добро развијена. Укупно је укључено 38.530 телефона на око 97.000 становника (по попису из 2002. године), што је 39,7 телефона на 100 становника. Сва насеља имају фиксне телефонске прикључке. На подручју града у раду су укупно 37 комутационих чворова (14 у урбаном центру и 23 у селима). Само два комутациона чвора нису дигитална. Фиксна телекомуникациона инфраструктура на подручју града добро је покривена мрежом оптичких каблова (од 37 телефонских централа само две нису повезане оптичком каблом). У наредном периоду предстоји знатно већа изградња оптичких каблова у приступним мрежама и реконструкција неких међумесних каблова. Мобилна телефонија се интензивно развија. Телеком Србија има у раду 18 базних станица, а у плану је изградња још 14. А1 има у раду 14, а у плану још велики број. Слично је и са оператором Теленор. Завршетком планираних базних станица добиће се квалитетно покривање већег дела подручја основним телефонским сигналом и обезбедиће се могућност коришћења свих савремених услуга преко GSM мреже. Покривање радио-дифузним сигналом је добро. Оно што предстоји у овој области то је дигитализација постојеће мреже, што ће сигурно захтевати изградњу

неких нових репетитора и омогућити знатно квалитетнији пријем свих врста радиодифузије.²⁰

Поштанска инфраструктура је релативно добра. Према критеријуму броја становника по поштанској јединици, односно шалтеру, стање је сасвим задовољавајуће. Према критеријуму доступности, стање је нешто лошије на руралном подручју.

Комунална инфраструктура – опремљеност на подручју града Ваљева може се оценити као неадекватна, посебно у руралном подручју, док је ситуација нешто боља у градском/урбаном центру. Најзначајнији проблем је управљање комуналним отпадом и он се мора решавати системски за цело подручје града. Системом прикупљања комуналног отпада покривено је 95% становништва у урбаном центру Ваљево, 100% у туристичком центру Дивчибаре, 64% у Дувцима, 27% у Ваљевској Каменици и 16% у Бранковини. Комунални отпад се одлаже на градску депонију, која има веома ограничене могућности за прихват отпада. Према пројекту санације извршена је санација градске депоније, али није извршена рекултивација земљишта, док је урађена нова ћелија као санитарна депонија. У осталим насељима није организовано прикупљање комуналног отпада, нити су дефинисане локације за његово привремено одлагање. То за последицу има постојање неконтролисаних 40 локалних депонија/сметлишта у селима најчешће поред путева и обала водотока.

2.5. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Полазећи од просторне диференцијације животне средине дефинисане у Просторном плану Републике Србије 2010-2020. године, према стандардима и искуствима ЕУ, и узимајући у обзир постојеће стање квалитета животне средине и тренд у наредном периоду, на територији града Ваљева јављају се све четири категорије квалитета животне средине.²¹ Урбани центар припада категорији I квалитета животне средине – подручје загађене и деградиране животне средине, са негативним утицајима на човека, биљни и животињски свет и квалитет живота. Њега карактеришу прекограничне вредности загађивања, повишен интензитет буке, неадекватно поступање са отпадним водама,

²⁰ Чарнојевић, В., *Генерални урбанистички план града Ваљева*, ЈП „Дирекција за урбанизам, г. земљиште, путеве и изградњу Ваљево, Ваљево: 2013.

²¹ Продановић, С., *Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 1955.

индустријским и комуналним отпадом и ризици од удеса приликом превоза и/или коришћења опасних материја.

Категорију II – подручја угрожене животне средине са мањим утицајима на човека, живи свет и квалитет живота, може се сврстати периурбана зона, првенствено насеља са више од 1000 становника (Попучке, Горња Грабовица, Седлари, Горња Буковица, Лукавац) у којима постоје проблеми са третманом отпадних вода, одлагањем комуналног отпада и отпада из пољопривреде и неправилним коришћењем агрохемикалија, туристички центар Дивчибаре, подручја дуж коридора државних путева I и II реда и железничке пруге.

Категорију III – подручја квалитетне животне средине са преовлађујућим позитивним утицајима на човека, живи свет и квалитет живота сврставају се ненасељена шумска подручја, пољопривредне, воћарске и виноградарске зоне, водотоци II класе, Бранковина, територије малих сеоских насеља.

Категорију IV – подручја веома квалитетне животне средине у којима доминирају позитивни утицаји на човека и живи свет, сврставају се подручја заштићених природних добара, планинска подручја/врхови, тешко приступачни терени и водотоци I класе. На подручју града Ваљева то је клисура реке Градац (предео изузетних одлика и водоток I класе), Петничка пећина (споменик природе), Црна Река (строги резерват природе), Таорска врела и Ваљевске планине.

Према расположивим подацима главни узроци загађивања животне средине су незадовољавајућа комунална инфраструктура и услуге, саобраћај, индустријска производња.

2.6. ЗАШТИТА ПРИРОДНИХ И НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА

На подручју града Ваљева заштићена су четири природна добра, подручје „Таорска врела“ је предложено за заштиту, а подручје „Ваљевске планине“ је планирано за заштиту. Утврђено је 48 непокретних културних добара, 3 добра су у процесу утврђивања, евидентирана су четири непокретна културна добра која уживају претходну заштиту и пописано 113 археолошких локалитета.

Највећи број утврђених (30) и сва евидентирана непокретна културна добра лоцирана су у Ваљеву. Међу непокретним културним добрима доминантно су заступљени споменици градске архитектуре (24), затим сакрални (13) и објекти народног градитељства (9), нешто је мање археолошких налазишта (5), док је категорисан само један споменик техничке културе (хидроцентрала у Дегурићу).²²

3. ТЕНДЕНЦИЈЕ У ИЗГРАДЊИ И УРЕЂЕЊУ ПРОСТОРА

Основна одлика је да преовлађују негативне тенденције у изградњи и уређењу подручју града. Један од разлога је што је за подручје града Ваљево постојао (до 2002. године) само један донет/важећи плански документ (генерални план за Ваљево), док је први Просторни план општине донет 2007. године. Најинтензивнија изградња и густине насељености изграђеног простора су, поред урбаног центра Ваљево, у појединим приградским насељима и насељима дуж државног пута I реда бр. 4 ка Београду, старог пута за Београд, државног пута I реда бр. 21 ка Ужицу и државног пута II реда бр. 259 за Мионицу.

Потенцијал за рационалније и ефикасније коришћење простора имају насеља са одликама или са зачетком урбаног начина изградње и уређења простора, као и сеоска насеља са очуваном организацијом атара и насеља и традиционалним начином изградње објеката.²³

Основно ограничење за наставак ширења урбаног центра Ваљева је заштита најквалитетнијег пољопривредног земљишта од пренамене у грађевинско земљиште у долини Колубаре, низводно од Ваљева. Друго су геотехничка ограничења за изградњу у најнижем делу Колубарске котлине, који је угрожен високим подземним водама, локалном нестабилношћу терена и сеизмичким ризиком од земљотреса јачине 80 MSC. Треће значајно

²² Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 2013.

²³ Љешевић, М., *Планирање и уређење предела*, Удружење урбаниста Србије, Београд: 1996.

ограничење за изградњу објеката су плавне зоне реке Колубаре и њених притока, са високим водостајима бујичног типа.²⁴

У насељима без одлика урбаног начина изградње и уређења простора, ограничење је изражена дезорганизација и дерегулација изградње објеката, тако да је врло тешко увести минимум урбаног, комуналног и грађевинског реда. Ограничење за рационалнију организацију и уређење простора представљају ниске густине настањености у већини приградских и свим сеоским насељима, као и појединим зонама урбаног центра.²⁵

4. ПОТЕНЦИЈАЛИ И ОГРАНИЧЕЊА РАЗВОЈА

4.1. ПОТЕНЦИЈАЛИ

У односу на становање и изградњу насеља, велика је заступљеност терена геотехнички повољних за изградњу насеља, нарочито индивидуалних објеката. Просторно гледано, то су терени до 400 m надморске висине, низијски појас и појас ниског побрђа у северном и средишњем делу града (око 57% подручја), са преовлађујућим нагибом до 10% на око 68,5% подручја. За градњу већих насеља повољни су терени у подручју Колубаре (где су повољни нагиби до 5% и носивост, али уз обавезу хидромелиорација).

У односу на пољопривреду, природни услови повољни за развој ратарства и воћарства су на земљиштима од I до IV бонитетне класе (око 635 km² тј., 70% подручја), а сточарства од I до VI бонитетне класе (око 867 km² тј. 96%). Може се закључити да је велика распрострањеност земљишта погодних за обраду, посебно у геотехничким рејонима 1, 2 и 3.

У односу на шумарство, повољни терени за шумарство обухватају појас Ваљевских планина на југу, југозападу и југоистоку подручја града, као и нагнутије терене у зонама

²⁴ Чарнојевић, В., *Генерални урбанистички план града Ваљева*, ЈП „Дирекција за урбанизам, г. земљиште, путеве и изградњу Ваљева, Ваљево: 2013.

²⁵ Стојков, Б., *Стратегија развоја насеља Србије у новим условима*, Удружење урбаниста Србије, Београд 1988

клинураних долина Јабланице, Градца и других токова који обухватају земљишта од V до VII бонитетне класе на око 262 km² (29%). Терени V и VI бонитетне класе су повољни како за узгој шума, тако и за квалитетне пашњаке, ливаде и воћњаке.

У односу на изградњу индустријских објеката, повољни су терени у 1. и 2. геотехничком рејону, а на најповољнијим нагибима и у 3. рејону, који су распрострањени углавном уз речни ток на равним и благо нагнутим теренима (нагиби до 3% за веће и до 5% за мање индустријске капацитете), у близини постојећих центара заједница насеља и урбаног центра који су се већ просторно развили на сличним теренима. Најповољнији природни потенцијали (повољни терени и могућности водоснабдевања и одвођења отпадних вода) за развој већих индустријских зона постоје у долини Колубаре.

У односу на лоцирање објеката комуналне инфраструктуре, изградња гробља могућа је у: рејону 1 на свим средње водопропустљивим лесоидима на падинама и старијим речним терасима; рејону 2 на понтским и панонским лапоровитим глинама и лапорима, тј. на падинама и бреговитим зонама; и рејону 3 на целом простору нижег падинског типа, као и на падинама водотока (површинским лесоидима и посним глинама делувилног типа). Што се тиче рејона 4, ради се о изолованим подручјима где преовлађују глинене шкриљци, у којима је споро процеђивање вода. Изградња депонија је могућа у геотехничким рејонима 1 и 2 на локацијама као за гробља, уз поштовање свих техничких прописа за изградњу ове врсте објеката. У рејонима 3 и 4 могућа је градња само уз додатна улагања и неопходно обезбеђивање тла и подземних вода од загађења.²⁶

У односу на успостављање саобраћајних комуникација, најповољнији терен за успостављање свих видова комуникација је долина Колубаре, уз обавезну регулацију терена у смислу заштите од вода. На осталим теренима повољне су уске стране долина Градца, Јабланице и Обнице и других река. У кречњачким зонама могућа је изградња саобраћајница на блаже нагнутим теренима уз обавезно техничко обезбеђење. Потенцијал за друмски саобраћај на правцу исток-запад постоји и дуж северних падина и развођа Ваљевских

²⁶ Стојков, Б., *Стратегија развоја насеља Србије у новим условима*, Удружење урбаниста Србије, Београд 1988

планина, уз прецизирање свих услова градње на теренима који се одликују високим потенцијалима нестабилности.

4.2. ОГРАНИЧЕЊА

У односу на становање и изградњу насеља, ограничење представља висок ниво подземних вода у рејону 1, за све објекте. Друго ограничење је слаба стабилност терена, посебно у рејону 2 на ограниченим површинама и локално на већим нагибима, као и клизању подложне падине у рејону 4. Сеизмичка активност карактеристична је за цело подручје, посебно за Колубарску котлину која је и најзграђенија, те се морају поштовати захтеви асеизмичке градње. Површинска безводност знатних површина у рејону 3 и 4 је посебно ограничење, јер смањује могућности водоснабдевања насеља. Због угрожености терена повољних за изградњу насеља различитим облицима ерозије и нестабилности, неопходни су хидротехнички објекти заштите од ерозије и бујичних вода у рејонима 3 и 4, од пошавних вода у рејону 1 и ерозије у рејону 2.

У односу на пољопривреду, висок ниво подземних вода на површинама са плодним земљиштем уз реке захтева мелиорационе радове, ради побољшања услова за обраду. Ширење урбаног центра Ваљева и потребе индустрије угрожавају најплоднија пољопривредна земљишта. Неповољни хидролошки услови, посебно у кречњачким теренима, условљавају локална ограничења за пољопривредну производњу. Клисурасте долине и терени на великим нагибима су искључени за пољопривредно коришћење и када се налазе на мањим надморским висинама. У односу на шумарство нема посебних ограничења.

У односу на изградњу индустријских објеката, ограничења се јављају због појаве високог нивоа подземних вода у рејону 1 и појаве локалних нестабилности у рејонима 2 и 4. Сеизмичка активност карактеристична је за цео простор града, те се морају поштовати захтеви асеизмичне градње. Ограничења су везана и за подручја која представљају ресурсе за водоснабдевање насеља (сливно подручје акумулације, али и кречњачки терени западно, јужно и источно од Ваљева).

У односу на лоцирање објеката комуналне инфраструктуре, код лоцирања гробља постоје знатна ограничења у подручју алувиона Колубаре, због висине подземних вода.

Такође, неповољни су сви кречњачки терени. У рејону 4 неповољни су терени због водозасићења или снажне испуцалости стена. Градња је ограничена на терене изграђене од глинених шкриљаца. У рејону 2 ретки су терени с ограничењима. За подизање депоније ограничења су таква да онемогућавају подизање оваквих грађевина посебно на теренима алувијалних заравни и на падинама изграђеним од грубозрних материјала.

У односу на успостављање саобраћајних комуникација, обезбеђивање веза исток-запад у јужном делу града отежано је бројним дубоким речним долинама и развођима меридијанског правца пружања.

4.3. СТАНОВНИШТВО, МРЕЖА НАСЕЉА И ЈАВНЕ СЛУЖБЕ

Раст становништва евидентиран је само у градским и приградским насељима. Потенцијали града у радно способном (66,4%) и фертилном становништву (69,6%) концентрисани су у урбаном центру Ваљево и приградским насељима. У сеоским насељима се непрекидном емиграцијом умањују потенцијали стечени природним обнављањем становништва. Овакви токови донели су поремећаје у старосној и полној структури становништва у сеоским насељима која имају веома слабе ресурсе младог становништва, што је последица укупне величине њихове популације и одмаклог процеса старења с неповољним утицајима на радне потенцијале. Демографски оквир за нову радну снагу је исцрпљен, с обзиром да је искоришћеност радног контингента 96% (код жена 89%, а код мушкараца 101%). Веома слаби ресурси овог контингента становништва у највећем броју села биће важан лимитирајући фактор за укупан развој руралног простора.²⁷

Друго ограничење јавља се услед обима биолошке депопулације на руралном подручју града који делује на укупни популациони потенцијал, а посебно потенцијал у млађем репродуктивном добу, што је и лимитирајући фактор за рехабилитацију рађања. Старење становништва има неколико директних последица на карактеристике привређивања и програме социјалне заштите: – пропорционално смањивање контингента радно способног становништва и увећање контингента старијих група, које ће у таквим околностима морати да продужавају свој радни век; другим речима, треба очекивати

²⁷ *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2011. године*, Републички завод за статистику, Београд, 2013.

продужавање радне активности старијих становника, у модалитетима прилагођеним њиховим радним, квалификационим и здравственим способностима. У таквим околностима, разумно је подржавати радне програме прилагођене способностима и интересима ове старосне групе, којима се обезбеђује њихова економска самосталност и смањује потреба за заштитним програмима социјалног збрињавања и помоћи.

Ниска образовна структура становништва је следећи озбиљан ограничавајући чинилац у програмима економског и социјалног развоја. Економско, социјално и културно заостајање сеоских подручја стално повећава јаз у квалитету живљења између села и градског центра, а тиме и мотивацију младих људи да напусте село.

Основни потенцијали за развој мреже насеља су: релативно развијена путна мрежа и телефонија; формиран центри на сеоском подручју, насеља са специфичним функцијама, као и насеља са појединим функцијама у ужој и широј гравитационој зони Ваљева и у периферним деловима простора града; зачеци дисперзије малих и средњих предузећа, односно микро-бизниса у индустријском, пре свега прехранбено-прерађивачком, услужном сектору и сеоском туризму у центрима заједнице насеља и појединим насељима. У мрежи насеља, по својим специфичним функцијама, издвајају се Петница, Бранковина, Дивчибаре, Поћуга и Осладић, а по индустријскоуслужним функцијама – Ваљево, Попучке, Белошевац и Дивци.

Основна ограничења за развој мреже насеља су депопулација и старење становништва свих насеља на сеоском подручју и редукција појединих функција центара у мрежи насеља. Редукцију функција урбаног центра није пратило преношење дела активности индустријског и терцијарног сектора у друга насеља града, већ њихово померање из урбаних у рубну зону. Функционална организација мреже насеља сведена је на урбани центар са прстеном приградских насеља и неколико центара са специфичним функцијама.

Значајан потенцијал за квалитетније организовање услуга јавних служби су изграђени објекти. С тог становишта веома је важно да локална управа ограничи/онемогући продају и промену намене објеката који су намењени организовању ових услуга. Од интереса за организовање широког спектра услуга у области бриге о деци, здравствене и

социјалне заштите и слично, је да се садашњи објекти (месне заједнице, домови културе, задружни домови и др.) у власништву локалне самоуправе и даље задрже за те и сличне намене, а да се утврде модалитети њиховог ефикаснијег коришћења и одржавања, давањем у закуп за организовање непрофитних активности од интереса за квалитет свакодневног живота становништва.

Основна ограничење за развој и организацију јавних служби су: слаба саобраћајна доступност појединих делова руралног подручја због неквалитетних путева и недовољне опслужености јавним превозом; неравномеран размештај корисника и ниска густина изграђености и насељености у сеоским подручјима; и лоше стање грађевинског фонда и опремљености већине објеката јавних служби на руралном подручју. Осим тога, државне службе се суочавају са недостатком средстава за адекватно одржавање простора којим располажу, као и за доградњу или проширење ових објеката. Значајно ограничење је и недовољно ангажовање, односно не схватање цивилног сектора као активног и продуктивног учесника у организацији услуга јавних служби. Такође, један од разлога је и пасиван положај грађана и корисника у процесу планирања и организовања ових услуга.

4.4. ПРИВРЕДА И ТУРИЗАМ

Потенцијал за привредни развој подручја града чини: релативно квалитетан стручни кадар и остали људски ресурси, изграђени привредни капацитети, услужни капацитети, крупна регионална инфраструктура, образовно-истраживачке институције, природни ресурси, комунална инфраструктура, дуга индустријска традиција, постојање индустријских зона, итд. Ово, уз повољан геосаобраћајни положај Ваљева, регионалну и суседску сарадњу, инициране институционалне промене у управљању локалним и регионалним развојем, јесу кључне конкурентске предности подручја. Највећи потенцијал има даљи развој МСП која би требало да запошљавају највећи део радне снаге и да буду фактор раста ефикасности привреде и квалитета производа и услуга.²⁸

Најважнија ограничења за развој су: депресирана привредна ситуација са релативно високом стопом незапослености, релативно ниском конкурентношћу, ниским нивоом

²⁸ Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 2013.

инвестирања и опремљености; недостатак тржишта, недоступност финансијских средстава и неповољни услови финансирања; слаба предузетничка култура на делу територије; релативно неповољна демографска структура; недостатак менаџерског и високостручног кадра и радника одговарајућих знања и вештина, одлив кадра, недовољно изграђена и развијена инфраструктура на руралном подручју. Међу ограничењима су и слаба понуда комунално опремљених привредних локација, недовољна опремљеност саобраћајном инфраструктуром дела постојећих локација, као и услови и стандарди заштите средине.

Највећи потенцијал за развој туризма има шири простор Ваљевских планина са туристичким центром Дивчибаре, уз активирање нове туристичке целине Повлен, интегрисане са будућом акумулацијом „Стуборовни“. Потенцијали за планински туризам и рекреацију су првенствено у морфометријским, климатским и биолошким погодностима за планинарење и излете, активну рекреацију и боравак у очуваној природи. Зимски туризам и рекреација су по потенцијалима скромнији од летњег. Подручје града Ваљево потенцијално је значајан транзитни простор, посебно у летњој сезони због близине будућег аутопута према Републици Црној Гори, што с аспекта туризма може имати велики значај. Потенцијале за развој туризма имају урбани центар Ваљево и његова околина – Петница, као центар младих истраживача, с вредном природном и културном баштином, Бранковина с очуваним етно-вредностима, пределом и знаменитостима, Ваљевска Каменица с афирмисаним сеоским туризмом и друга културна баштина на подручју града.

Посебан проблем/ограничење представља недовољна доступност и развијеност саобраћајне, комуналне и туристичке инфраструктуре за комплетирање и активирање туристичких центара и целина.²⁹

4.5. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

У погледу заштите животне средине град се преваходно суочава са проблемима: управљања чврстим отпадом на читавој својој територији; управљања отпадним водама и развоја канализационе мреже у граду и на сеоском подручју, нарочито када је реч о заштити планиране акумулације „Стуборовни“; загађености ваздуха у Ваљеву и приградским

²⁹ <http://tov.rs/>

насељима, услед неадекватно решеног грејања и саобраћаја, посебно транзитног саобраћаја кроз град.³⁰

На подручју града значајни су потенцијали за развој водопривреде, шумарства, органске пољопривреде и туризма, под условом да се реализују циљеви и одговарајући услови заштите животне средине. Потенцијал представљају и подручја сврстана у категорије II и III квалитета животне средине, на којима се са минимумом комуналног уређења простора могу остварити више категорије квалитета животне средине, као и подручја у категорији IV која треба очувати и заштити.³¹

5. ОПШТИ ЦИЉЕВИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА

Општи циљеви развоја и уређења територије града Ваљево јесу³²:

- ✓ одговорно управљање развојем, уређењем и заштитом простора у складу са реалним потенцијалима и ограничењима природних и створених вредности и дугорочним потребама економског и социјалног развоја и заштите животне средине;
- ✓ уравнотеженији развој територије града и функционалног подручја Ваљева, јачањем функција центра државног значаја, мањих урбаних центара и субцентара у његовом пољу утицаја, подстицањем развоја тржишно конкурентних сектора привреде (индустрије, туризма, пољопривреде, услуга и инфраструктуре);
- ✓ повећање доступности подручја и развој регионалних програма са градовима и општинама у окружењу;
- ✓ унапређење квалитета живота и стварање услова за демографску обнову руралног дела територије града, инвестирањем у развој мултифункционалних руралних подручја, пре свега у обнављање и развој инфраструктуре, јавних служби и услуга,

³⁰ Продановић, С., *Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 1955.

³¹ Љешевић, М., *Планирање и уређење предела*, Удружење урбаниста Србије, Београд: 1996.

³² Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 2013.

очување и уређење туристичких простора са природним и културним наслеђем, развој економски исплативих и статусно привлачних активности.

ЗАКЉУЧАК

Просторни план се бави просторним уређењем укупног простора, односно територија. Потреба планираног уређивања укупног простора изазвана је његовим интензивним коришћењем и спознајом о томе. У наставку рада, приказаћемо просторно уређење града Ваљева.

Просторни план града Ваљева обухвата територију површине 905 км² у његовим административним границама. Град Ваљево се налази у северозападном делу централне Србије. Границе општине су географски јасно дефинисане, на северу источним обронцима планине Влашић и горњим током реке Уб, на западу и југу врховима Ваљевских планина са Колубарском котлином у централном делу, која је отворена према истоку.

Град Ваљево представља природну географску целину, економски повезан простор који поседује изграђену комуникацију међу 78 насељених места, са Ваљевом као урбаним насељем градског типа, које представља гравитациони, просторни, економски и историјски центар и значајан генератор многих ресурса не само западне, већ и територије целе Србије.

Градска управа Ваљева прати примену Просторног плана и најмање сваке четврте године подноси Скупштини града Ваљева извештај о спровођењу Просторног плана, посебно прве етапе имплементације плана. Саставни део тог извештаја је оцена спровођења Просторног плана, с евентуалним предлогом за допуне и измене плана. На основу извештаја из претходног става, Скупштина града Ваљева утврђује потребу да се приступи допуни и измени Просторног плана. Просторни план града Ваљева ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику града Ваљева“.

ЛИТЕРАТУРА

1. Љешевић, М., *Планирање и уређење предела*, Удружење урбаниста Србије, Београд: 1996.
2. Максин, М., Јокић, В., *Просторни план града Ваљева*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 2013.
3. Продановић, С., *Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд: 1955.
4. Ранковић, З., *Град Ваљево*, „Колубара“, Ваљево: 2011.
5. *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991. године*, Републички завод за статистику, Београд: 1995.
6. *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2011. године*, Републички завод за статистику, Београд, 2013.
7. Стојков, Б., *Стратегија развоја насеља Србије у новим условима*, Удружење урбаниста Србије, Београд 1988
8. Чарнојевић, В., *Генерални урбанистички план града Ваљева*, ЈП „Дирекција за урбанизам, г. земљиште, путеве и изградњу Ваљева, Ваљево: 2013.

ИНТЕРНЕТ ВЕЗЕ:

1. <https://www.valjevo.rs/>
2. <http://tov.rs/>